

Büyük Osmanlı Sina Akşin Cevaplar

– Mustafa ESER · 13 Ocak 2020

SİNA AKŞİN,TÜRKİYE TARİHİ,ŞARK İSTİBDATI,CEVAPLAR

Burada sözü Sina Akşin'e getirme sebepimi açıklamalıyım.Kitapla ilgili araştırma yaparken internette Türkler ve Osmanlılar'la ilgili bulabildiğim bütün kaynakları indirdim.Bunların içinde Genel Yayın Yönetmenliğini Sina Akşin'in yaptığı ve ön sözünü yazdığı Türkiye Tarihi de var. Şahsen yabancı tarihçi,akademisyen ve yazarlara kızıyorum ama bu coğrafyada yetişen,yaşayan pek çok kişi ve akademisyen "Batıcı" kimliği ile Batılı'lardan pek te farklı değiller.Yukarıda ki ifadelerden Batılı tarihçilerin/yazarların Osmanlılara/Türlere bakışı anlaşılmalı olmalıdır.Batlıların bu bakış açısı maalesef bizde de karşılığını Batıcı Aydınlar ile karşılığını bulmuştur.

Niçin Sina Akşin diyebilirsiniz? Veya Sina Akşin'den başka Osmanlı aleyhtarı akademisyen yok mudur? Araştırmadım ama mutlaka vardır.Üstelik Sina Akşin'in getirdiği eleştiriler,bilsin bilmesin tüm Osmanlı aleyhtarlarının ortak argümanları.Çoğunlukla da ideolojik diyebileceğimiz argümanlar.Akşine verilecek cevaplar tüm aleyhtarlara da verilmiş gibi olacak.Ayrıca gerçeği söylemek gerekirse Osmanlı'yı seven ben ve benim gibi pek çok kişi yapılan eleştirilere cevap verecek durumda değiliz.Bütün bu yazdıklarımın sonra bunun için S.Akşin diyebilirim.Yayın yönetmenliğini yaptığı Türkiye Tarihi'nin ikinci cildine yazdığı önsözde Osmanlı Devletinin klasik döneminde Doğu İstibdatı/Şark Despotizmi niteliğinin belirgin olduğunu yazar.(Doğu İstibdatı'nın usul ve mekanizmalarından bahseder.Kul sistemi,Servet birikimine karşı olumsuz tavır, Kardeş katli,haremin cariyelerle doldurulması,Şehzadelerin kafese konulması,padişah kızlarının durumu,padişahların kutsallaştırılması ve Sarayın her şeyin merkezi olması gibi maddeler sıralar.)

Okuyucudan hemen üst kısımda Bu Taner Timur'un Despotizm ile ilgili ifadelerini bir kez daha okumalarını rica ederek,bu gün pek çok kişinin Osmanlı'ya bakışını Ahmet Akgündüz'ün ifadelerinde buluyoruz.

(Halbuki tarihle günümüzü mukayese ederken, birbirine benzeyen şeyleri kıyaslayıp kıyaslamadığımızı dikkat edeceğiz...Mesela Osmanlı'daki saltanatı, ancak Ortaçağ Avrupa'sındaki Krallık ile mukayese edebilirsiniz;Osmanlı hukuk sistemini, ancak siyahlara ayrı ve beyazlara ayrı kanunları tatbik eden Avrupa kanunları ile kıyaslayabilirsiniz;Osmanlı Haremını ancak beraber olduğu yüzlerce kadınların heykellerini saraylarının duvarlarına diktiren Avusturya krallarının hayatıyla kıyaslarsanız, o zaman doğru sonuçlara varabilirsiniz. Ahmet Akgündüz.Bilinmeyen Osmanlı)

Devletleri ve çağları kendi özel şartlarına göre değerlendirmek gerektiği konusunu Osmanlı Köle Ticareti ve Bastırılışı isimli kitabın yazarı Ehad R.Toledano özellikle vurgulamaktadır."Hugh Trevor-Roper'ın dediği gibi düşünürsek,... her çağın kendi sosyal çerçevesi, kendi entelektüel iklimi vardır, biz:nasıl kendi çağımızı olduğu gibi kabul ediyorsak o çağ da öyle kabul edilir. Edildiği için de belgelerde açıkça ifade edilmemiştir, çıkarım, ve yeniden oluşturma zorunludur.Her çağ ayrıca saygıyı da hak eder... Geçmişin entelektüel iklimi hakkında yargıda bulunmak tarihçinin tarihçinin en zor ve aynı zamanda en gerekli görevlerinden biridir.Bunu "akılcı","Batıl",ilerici,gerici gibi terimler kullanarak ihmal etmek,ancak bizim

aklımızın kurallarına uygun olana,akılcı ancak bize hitap edene ilerici demek,yanlıştan da kötü kabadır”) Kitabın bu bölümünde Sina Akşin’in iddialarına cevap vermeye çalışacağım.Çünkü bu iddialar doğrudan ve ya dolaylı olarak tüm Osmanlı karşıtlarının kullandıkları argümanlar. Kitabımızı bu minvalde ilerleterek, yani eleştirilere cevap vermeye çalışarak ve bana göre Osmanlı’nın büyüklüğünü anlatarak, geliştirmeye çalışacağım.

Ön sözü okuyunca bir şeyi merak ettim.Osmanlı hükümler olduğu dönemde dünyanın diğer yerlerinde olmayan bir sistem mi kurmuştur?Sina Akşin önsözün sonunda ise Doğu İstibdatı’nın kurulmasının sebebini işlevselliğine bağlamakta bir kaç cümleyle Osmanlı Devletinin Çukurova’daki göçerleri iskana zorlamasını eleştirmektedir.

Ön sözü okurken gerildiğimi söylemeliyim.Sina Akşin’in yazısını okuyan biri Osmanlı’nın hiçbir şekilde Dikkate alınmayacak bir devlet olduğuna rahatlıkla karar verebilir. Alaycı ve aşağılayıcı,Osmanlı’ya değer vereni üzecek karşıt birini sevindirecek ifadeler. Tarihçi olan Akşin’in daha objektif olmasını beklerdim elbette. Mesela,Devlet’te bir kural vardır;Her şey,herkes emsaliyle değerlendirilir.Bu kurala göre sorularımızı sorabiliriz:Bu kurala göre Osmanlı’ya getirilen eleştirilerin Batı’daki devletlerle kıyaslanması gerekmez mi?

Osmanlı’ya yapılan eleştirilere sırasıyla bakalım:

1-TDK(Türk Dil Kurumu)’nın güncel sözlüğünde İstibdat kelimesinin tanımı şu şekilde verilmiştir.İstibdat, isim, eskimiş, (İstibda:dı), Arapça İstibdād Uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi, despotluk, despotizm.

Yukarıdaki tanıma göre Osmanlı devletini Müstebit(Zorba) olarak tanımlamak mümkün değildir. Neden mi?

A-Kelimenin anlamını mantık çerçevesinde düşünürseniz İstibdat idaresinde yaşayan insanların hiç bir hakka sahip olmaması gerekir.Oysa ki Osmanlı idaresinde insanların doğuştan gelen haklarına her zaman saygı gösterilmiştir.(Yaşama,dil ve inanç)

B-İkinci olarak Müstebit idareler tek adam rejimidir.Oysa ki Osmanlı yönetiminde doğrudan değilse bile dolaylı bir çok başlılık her zaman olmuştur.Ulema-yı Rüşum denilen İlimiye sınıfı bazen hükümdarların bile üstündedir.(Ünlü Alman sosyoloğu Max Weber,devletler tipolojisinde Osmanlı hükümdarlığını,kanûnlar üzerinde erk sahibi müstebit otokrazi olarak tespit eder ve bu özel devlet tipine sultanizm terimini uygun bulur...Osmanlı pâdişahı mutlak iktidar sahibidir,doğrudur.Fakat tarihî bir gerçektir ki,pâdişahın iktidarını, İslâmî Şerîat, ataların koyduğu kanûnnâmeler ve geleneksel adâlet prensibi sınırlandırmıştır...Lâyihâ sunan bürokratlar daima kanûn-i kadîm ve adâlet prensipleri üzerinde durmuşlardır.H.İnalçık Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2009)

Osmanlı Sultanlarının genel anlamda Kadı diye bildiğimiz Ulemanın kararlarına itiraz etmeden uymalarına dair sayısız örnek vardır.Bursa Kadısı Molla Fenari Yıldırım Bayezid hanın şahitliğini kabul etmemiştir.«Bursa Kadısı Mevlâna Şemsüddin-i Fenârî huzurunda ma’lûm-ı Hümâyunları olan bir madde için edây-ı şehâdet ettiklerinde kabulde tereddüd idüp terk-i cemâat bâis-i cerh idüğün arzyledikde sarây-ı Hümâyunları pîşgâhında bir câmi’-i şerîf binâ idüp evkaat-ı hamsede cemâate müdâvemet buyurdular».Tâib Efendi’nin bu fıkrasından da anlaşılacağı gibi, Bursa Kadısı bir meselede şâhit

gösterilen Yıldırım Bâyezid'in mahkemeye gelip edâ ettiği şahâdeti reddetmiştir: Bunun sebebi. Hakka ibâdette kusur eden Yıldırım 'ın halk hukukunda da lâübâliliğe kapılıp yalan yere şahâdet edebilmek ihtimâlidir; Kadı bunu Yıldırım 'ın yüzüne karşı söylemiş, mahkemede söylediği için tabîi herkes dinlemiş ve adâlet huzurunda hiç kimseden hiç bir farkı olmadığına kani'olan Birinci Bâyezid de hâkimin hükmüne râzı olup hiç ses çıkarmamıştır. Bir orta-çağ hükümdarı olan Yıldırım için böyle bir hâkimi istediği gibi cezalandırmaktan kolay bir şey olamayacağı halde hiç ses çıkarmaması kanun huzurunda kendisiyle tebaası arasında hiç bir fark gözetmediğini gösteren kıymetli bir delil demektir.(İ.H.Danişmend).

I.Murad'ın,örnek gösterebileceğimiz önemli bir uygulaması bulunmaktadır.I. Murad Rumeli'de kâfirlerle savaşmaya giderken, öteki beylikler durumdan yararlanmaları gerektiği konusunda anlaşılabilir ve Bursa'ya saldırıya hazırlandılar. Bunu öğrenen I. Murad ulemaya danışarak ilk önce kiminle savaşması gerektiğini sordu. Ulema kâfirlere karşı savaşma-nın "farz-ı kifâye", Müslümanları zorbalardan kurtarmanın ise "farz-ı ayn" olduğuna işaret etti. Vakanüvislere göre, adil ve dindar bir hükümdar olarak I. Murad ikincisini tercih etti.(Feridun EMECEN-Kitabı Cihannüma)

C-Hepimiz kabul etmek zorundayız ki:Meşru bir hukuk sistemine göre oluşturulmuş kanunların uygulandığı yerde istibdat olmaz.Hükümran olduğu zaman diliminde Osmanlı İslam Hukukuna(Şeriat) her zaman itaat etti ve İslami kaynaklı hoş görüsünü her zaman muhafaza etti.O gün uygulanan Şer'i hukuk sisteminden ayrı olarak Örfi hukuk sistemini uyguladı ve inisiyatif koydu.Dönemindeki bütün idari birimlerde(sancak,Beylerbeyliği ve taht merkezi)divan toplayarak halkın dini ve ırkına bakılmaksızın sorunlarına çözüm bulundu.

D-Avrupa yüzyıllar boyunca feodalite ile idare edildi.Osmanlı'yı eleştirenler Batı Feodalizmi ile Osmanlı Kul ve Tımar sistemini aynı kefeye koyarlar.Halbuki Tebaa ve reaya'ya verilen haklar bakımından Batı dünyasındaki Feodalite ile Osmanlı kıyaslanamaz bile.Batı Feodalizmi hakkında A.Akgündüz'den bir bilgi düşüncelerimizi netleştirecektir:(Doğu despotizmini kulluk sistemi ile, Osmanlı toplumunu da Doğu despotizmi kavramı ile açıklamaya çalışan Niyazi Berkes'e göre...Bu modelde en üstün siyasal güç toplumdan çıkarılmış hatta yabancılaştırılmış bir kul kütlesinin desteğine dayandırılır. Kapıkulu devlet yönetimini yürütme ve padişaha hizmet etme sınıfıdır.Burada despotluk sistemi kulluk kuralına dayatılmaktadır.Bu tür bir temellendirme yapıldığı takdirde,Batı Avrupa'da aristokrasinin bir kolunu ve saray aristokrasisinin çoğunun köle asıllı kimselerden oluşması bir Batı despotizminden söz açmayı gerekli kılmaktadır. (Feodal devirde (Avrupa'da)insanlar sosyal durumları itibariyle dört sınıf idiler:

- 1) Ruhaniler: Bunların mevkileri yüksek ve nüfuzları büyüktü. Hıristiyan ruhanilerinden kasıt, papaz ve piskoposlardır. Bunların sayıları sınırlıdır.
- 2) Asiller: Bunlar, feodalite nizamında idare eden senyörler sınıfıdır. Daha önce bilgi verilmiştir. Asaletin menşei, doğum, şövalye sınıfına mensup olmak ve fief elde etmektir...Bunların da sayıları sınırlıdır. Kral, Dük(Lord),Marki,Kont,Vicont,Baron ve Şövalye adlarıyla kendi aralarında hiyerarşik bir yapıya sahiptiler.
- 3) Hür İnsanlar: Bunlar, asiller ile yarı köleler arasında bir sınıfı teşkil ederler.Asıl hür olanlar hür şehir ahalisidir.Hür köylüler, zamanla yarı köle durumuna düşmüşlerdir.
- 4) Yarı Köleler=Serfler: Roma dönemindeki kölelerin biraz hafifletilmiş şeklidir. Bunların efendilerinin arazilerine bağlıdır; oturdukları fiefi terk edemezler. Ancak senyör de onları topraktan süremez.

Serflik, tam anlamıyla bir köleliktir; fakat köleler şey olmaktan kurutulup şahıs haline gelmişlerdir. Her ne kadar serflere, evlenmek, menkul ve gayr-i menkul sahibi olmak gibi bazı medeni haklar tanınmış ise de, senyörlere tanınan yetkilerle bunlar yarı köle haline getirilmişlerdi. Sertlerin senyöre karşı mükellef oldukları iki temel görev vardı: Birincisi; Serfler, senyöre karşı ağır vergilerle mükellef idiler...İkincisi ise, esas ve kaidesi bulunmayan angaryalardı.Serfler medeni hukuk alanında da önemli sınırlamalar altındaydılar; Serfler, hür bir kadınla evlenemezlerdi.Mirasçılık hakları önemli ölçüde tahdit edilmişti. Ve nihayet,senyörlerin bunlar üzerinde daha evvel izah ettiğimiz yasama, yürütme ve yargıdan kaynaklanan mutlak hakları vardı. Neticede serfler yarı köle anılmaya layık insanlardı...A.Akgündüz Bilinmeyen Osmanlı

Bir akademisyen olan Sina Akşin'in iddialarını temellendirmesini beklerdim. Kul sistemi denilen sistem aslında bildiğimiz Devşirme sistemidir.Algımızdaki devşirme sistemi sadece Yeniçerileri kapsadığından haliyle biraz kafamız karışıyor.Algımızın aksine belki de Devşirme sistemi planlama/proje olarak devletler adına o kadar da kötü değildir.Ordu bölümünde de bahsedeceğim,Devşirme sistemi ile ilgili olarak lafı uzatmadan Profesör Abdülkadir Özcan'dan küçük bir alıntı eklemek istiyorum.(1530 yılında İstanbul'a gelen Benedict Curipeschitz Yolculuk Günlüğü'nde, "Osmanlı padişahının genç ve yetenekli kişileri ailesinden alıp yeniçeri yaptığını, daha sonra da en iyi devlet hizmetlerini onlara verdiğini" yazar.Aynı yıllarda Türkiye'ye gelen bir başka gözlemci "Osmanlıların Müslüman yapmak için kimseyi zorlamadıklarını, zira dinlerinin buna müsaade etmediğini, şer'î hukuka göre 14 yaşına gelenlerin yılda bir defa cizye vergisi verdiklerini ama devşirildikten sonra bunun düştüğünü" ilave eder.Aynı şekilde III. Murad döneminde Venedik elçisi Lorenzo Bernardo,"sadece devlet idaresinin değil, koca imparatorluğun ordularına kumanda yetkisinin de ellerine verildiği kişiler ne dük, ne marki, ne de konttur. Hepsi çobanlıktan gelme sıradan insanlardır. Bu sebeple biz Venediklilerin de padişahın yaptığını yapmamızda isabet vardır.Padişah bu adamlardan sancak beylerini, beylerbeyleri yetiştirerek onlara şan ve itibar kazandırmıştır" sözleriyle sistemin başarısını dile getirmiştir.)

Ama benim elimde kul sistemiyle ilgili olarak Murat Belge'nin yazdıkları da var. Buyrun uzmanından konuyla ilgili yorumunu alalım.:Kul sistemi diye aşağılanan sistemin en ünlü siması kuşkusuz Sokullu Mehmet Paşa'dır.Sokullu Mehmet Paşa Klasik Osmanlı çağının Enderun'da yetişmiş tipik bir devşirmesidir.Paşa Osmanlı sisteminin kendi dışında,kendisini geçersizleştirmek üzere gelişen koşulları değerlendiren bunlara karşı tedbirler alan bir devlet adamıdır.Sokollu'nun ölümüyle Enderun eski önemini kaybetti ve"kulların yerini zamanla köleler aldı.

Belge'nin yazdığına göre bu yapısal olayı ilk vurgulayan Niyazi Berkes'tir.Berkes eserinin birinci cildinde iki kategori arasında şu ayrımı yapar:Erkek ve kadın köleler şahısların hizmetinde kullanılırdı, kullar ise yalnız erkek ve yalnız devlet hizmetinde kullanılan,haklardan mahrum değil,tersine reayanın elinde olmayan imtiyazlar verilmiş kimselerdi.Berkes, Gerçek Yayınları'nın"100 Soruda" dizisi için yazdığı Türkiye İktisat Tarihi. 1,s95

E-Osmanlı döneminde önceki Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi bütün hayır kurumlarından (imaret,kervansaray,hastane,eğitim) faydalanmak Müslim-Gayri Müslim halk için ücretsizdi,din ve ırk ayrımı gözetilmezdi.

F-Osmanlı'da insanların canı,malı,dini ve ırzı güvence altındaydı.Bütün bunlar bilinirken Osmanlı'yı

istibdat(despotizmle)suçlamanın anlamı yoktur.

Osmanlı Devletinin kuruluş ve gelişme çağında Batı Feodalizmde ilhak,işgal edilen ve miras kalan toprakların mülkiyeti ve insanların canları Feodal'e aitti.Oysaki Osmanlı fethettiği hem Anadolu hem de Rumeli'de toprakların malikiydi(tapulu mülklere el koymazdı) Tarihte Osmanlının fethettiği topraklarda yerli halkı köleleştirdiği(Şeriat hür doğmuş Müslümanların ve kendi statülerini ihlal etmeyen Zımnilerin(korunmuş azınlıkların)köleleştirilmesini yasakladığından azat etme yollarının çokluğu ve köle üretme uygulamalarının olmaması,köle nüfusunun kendi kendini yeniden üretmesini kısıtladığı için kölelerin İslam dünyası dışından devşirilmeleri zorunluydu.(Ehud R.Toledano OSMANLI KÖLE TİCARETİ Çev.Y.Hakan ERDEM TARİH VAKFI YURT YAYINLARI 1840-1890) veya katliam yaptığı vaki değildir.Örnek vermek gerekirse 1392 yılında Hoca Firuz Bey(daha sonra Rumeli Beylerbeyi) komutanlığını yaptığı akın hareketinde Vidin kalesini fethetti.Kalede küçük bir müfreze bırakıp geri döndü.Fethet devrinde Vidin kalesini ele geçiren Macarlar kaledeki garnizonu tamamen katlettiler.Şark İstibdadı tanımının ideolojik kullanıldığını ve orjininin Batı olduğunu ve sebeplerini Taner Timur'un yukarıdaki ifadelerinden anlıyoruz.Sorgulamadan-veya ideolojik olarak-Osmanlı' ya haksız ve sert eleştiriler getirmek akademisyenden ziyade amatör araştırmacılara yakışmaktadır.

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere Batı Feodalizmi ile Osmanlı'daki Kul-Tımar sistemi birbirinden tamamen aykırı sistemlerdir.Bu sebeple Osmanlı sistemini feodalizm ile kıyaslamak daha doğrusu benzeştirerek yargılar oluşturmak en basit deyimle vicdansızlıktır.Güneşe karşı göz kapamaktır.Hiç bir insani hakka sahip olmayan Serfler nerde,Osmanlı Devlet sisteminde her türlü hakka sahip(Eğitim,Din,dil,tapulu ise mülk ve can emniyeti) Gayr-i Müslimler nerde?

Burda okuyucunun aklına şöyle bir soru gelebilir? Osmanlı'da Reaya ve Tebaa'nın durumu nasıldı? Osmanlı Devleti de hukuk sistemini selefi Müslüman devletler gibi Şer'i hukuka göre düzenlemişti. Buna göre Osmanlı mülkünde araziler genel olarak üçe ayrılırdı. Öşriyye(Yerli Müslümanların mülkleri kendilerine aitti.Öşür verirlerdi) -Haraciyye(Gayri Müslimlerin tapulu arazileri kendilerine aitti,vergisini verirlerdi.) ve Miri(Hazine) Osmanlı sultanı da fethedilen toprakların(tapusuz arazilerin)fatihisi olarak doğal sahibiydi.Türkler zaten göçebe olarak Anadolu'ya,ardından Rumeli'ye geçerek yerleştikleri için veraseten mülk edinme durumları pek yoktu.Osmanlı sultanları doğal sahiplik haklarını gönüllü olarak bazı kişiler(savaşta yararlık gösteren bazı komutanlar,Akıncı uç beyleri gibi)ve kurumlarla(Vakıf) paylaştılar.Osmanlı devletinin arazileri üç kısma ayrılırdı.Yüz yıllar boyunca uyguladığı arazi rejiminden dolayı,Osmanlı toplumsal sınıfların olmadığı,feodalite veya-Hindistan'da olduğu gibi-Kast sistemi benzeri kesin sınırları olan bir toplum değildir.

Yalnızca Ulema(Ulemay-ı Rüşum) ve bazı sınıf askeriye mensuplarının bazı imtiyazları vardı.(Padişah ihsanıyla mülk sahibi veya Tımarlı olmak gibi.) Osmanlı toplumunda bir çiftçi çocuğu tahsil yaparak Ulema olabiliirdi.Veya hastalık,sakatlık sebebiyle bir asker tımarlı olarak çiftçilik yapabiliirdi. Müslüman halk vakıflar vasıtasıyla her türlü devlet(Eğitim,Sağlık) ve Beledi hizmetlerden faydalanabiliirdi.Genel olarak bakıldığında Osmanlı Devletinin Despotik olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.

Zaten istibdat kelimesi de Batı ve Batıcı Aydınlar tarafından daha ziyade Sultan II.Abdülhamid Han dönemi için kullanılan bir kavramdır.Bu kavramın kendiliğinden ortaya çıkmadığı düşünülmelidir ve Müstebitliğin ne kadar gerçek olduğu şüphelidir.Sultan II.Abdülhamid Han'a bu isnad da bulunanların

temel argümanı ayrılık planlarının yapıldığı I.Meclisin kapatılması ve özgürlüklerin kısıtlanmasıdır.II.Meşrutiyetin ilanı(1908) herkes istediği özgürlüğe kavuşmuş ancak 4 yıl içinde Balkan coğrafyası tamamen elden çıktığı gibi,10 yıl içinde de Devlet dağılmıştır. Sina Akşin'in diğer eleştirilerine cevap vermeden Kölelik sistemi hakkında kısaca bilgi vermek ve sistemin Osmanlı-Batı karşılaştırmasını yapmak gereklidir ki kafalarda şüphe kalmayın.